

Ministerie van Economische Zaken
en Klimaat

> Retouradres Postbus 20401 Den Haag

De Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal
Binnenhof 4
2513 AA DEN HAAG

**Directie Europese en
Internationale Zaken**

Bezoekadres

Bezuidenhoutseweg 73
2594 AC Den Haag

Postadres

Postbus 20401
2500 EK Den Haag

Overheidsidentificatienr

00000001003214369000

T 070 379 8911 (algemeen)

F 070 378 6100 (algemeen)

www.rijksoverheid.nl/ezk

Ons kenmerk

DEIZ / 19146740

Datum 19 juni 2019

Betreft Beantwoording van vragen naar aanleiding van het Schriftelijk Overleg
energieraad 25 juni

Geachte Voorzitter,

Hierbij stuur ik uw Kamer mijn reactie op de vragen van 17 juni 2019 naar
aanleiding van het Schriftelijk Overleg over de Energieraad van 25 juni in
Luxemburg.

Tevens wil ik u via deze weg informeren over een aanpassing van de agenda van
de Energieraad. Eerder heb ik u bericht dat waarschijnlijk Externe Energierelaties
op de agenda zou komen. Deze is nu door het voorzitterschap geagendeerd als
een uitwisseling van ideeën.

Hoogachtend,

Eric Wiebes
Minister van Economische Zaken en Klimaat

Vragen en opmerkingen van de leden van de VVD-fractie

De minister beschrijft in de geannoteerde agenda van de formele Energieraad dat de Nederlandse inzet voor het toekomstige energiesysteem van de Energie Unie zich focust op klimaatneutraliteit en leveringszekerheid. Kan de minister, overwegende dat kernenergie een constante energiebron is en dat bij de opwekking van kernenergie geen CO₂ vrijkomt, toelichten welke rol hij voorziet voor kernenergie in de Nederlandse inzet voor de contouren van het toekomstige energiesysteem binnen de Europese Unie?

Verschillende studies laten zien dat kernenergie een kosteneffectieve mogelijkheid kan zijn en dat een positieve business case op lange termijn, tot de mogelijkheden kan behoren. Daarbij is het huidige beeld dat de bouw van nieuwe kerncentrales in Nederland voor 2030 niet als reële optie wordt gezien, vanwege onder andere de verwachte rentabiliteit en de doorlooptijden. Voor mogelijke invullingen van CO₂-reductie richting 2050 kan kernenergie onderdeel zijn van een kosteneffectieve oplossing bij het streven naar 95 procent CO₂-reductie. In de raadsconclusies is, conform Nederlandse inzet, het principe van technologie-neutraliteit opgenomen. Nederland is dan ook van mening dat er in het Europees energiesysteem ruimte moet zijn voor landen om te kiezen voor kernenergie, als dat voor hen passend is.

Kan de minister, constaterende dat het Roemeens voorzitterschap voornemens is Raadsconclusies aan te nemen tijdens de formele energieraad op 25 juni over de contouren van het toekomstige energiesysteem binnen de Energie Unie in relatie tot de Europese energie- en klimaatdoelen, een toelichting geven op de inhoud van deze Raadsconclusies?

De Raadsconclusies over het toekomstige energiesysteem richten zich op drie terreinen: 1) de toekomst van de netwerken en infrastructuur in de Energie Unie, 2) de ontwikkeling en uitrol van innovatieve schone energietechnologieën en 3) het belang van sectorkoppeling en systeemintegratie. De raadsconclusies benoemen onder andere expliciet het belang van waterstof en systeemintegratie en roepen de Commissie op een analyse te maken en mogelijke initiatieven te hiervoor te ontplooiën. Verder worden technologie-neutraliteit, de rol van de markt, marktintegratie en regionale samenwerking benoemd. Verbetering van de Europese netwerken, zowel binnen de lidstaten als tussen lidstaten wordt benadrukt, net als de integratie van grote hoeveelheden hernieuwbare energie in de netwerken en de leveringszekerheid die geborgd moet blijven. Voor Nederland belangrijke punten zoals de rol van waterstof, het belang van marktgerichte instrumenten om de doelen te bereiken, de systeemintegratie, technologie-neutraliteit en ten slotte de betrouwbaarheid van het energiesysteem zijn voldoende gewaarborgd in de huidige conclusies. De kern van de Nederlandse inzet is de link met de doelen van het akkoord van Parijs en de langetermijnstrategie klimaat. Nu wordt er al een verwijzing gemaakt naar klimaatneutraliteit in de oproep aan de Commissie voor nieuwe acties op het gebied van energiesystemen. Het uiteindelijke doel van Nederland is een besluit van de Europese Raad dit jaar over een 'klimaatneutrale' Unie in 2050. Dat besluit zal leidend zijn voor de verdere discussie over de vraag hoe en met welke

instrumenten de Unie de ambitie gaat verwezenlijken en welke wetgeving daarvoor nodig is of moet worden aangepast.

De minister geeft aan dat tijdens de Europese Raad van 22 maart 2019 geen concreet jaartal is gekoppeld aan het overeengekomen doel met betrekking tot klimaatneutraliteit. Constaterende dat de EU in de loop van dit jaar tot overeenstemming moet komen over een klimaatdoel voor 2050 en dat de lidstaten onderling verschillende opvattingen delen over klimaatneutraliteit, kan de minister aangeven op welke termijn hierover meer duidelijkheid wordt verschaft?

De Europese Raad van 20 en 21 juni zal van gedachten wisselen over klimaat, mede gebaseerd op het voorstel van de Commissie voor de EU-langetermijnstrategie voor klimaat en de eerdere beleidsdebatten hierover in diverse vakraden. De EU-regeringsleiders kwamen in maart jl. overeen dat de EU zich zou moeten richten op het bereiken van klimaatneutraliteit, maar koppelden dit doel nog niet aan een concreet tijdspad. Nederland en diverse andere lidstaten willen dat de EU uiterlijk in 2050 klimaatneutraal is. Samen met de kopgroep zet Nederland zich hiervoor in richting de Europese Raad. Gezien het krachtenveld zal het een uitdaging worden om hierover bij de Europese Raad van juni overeenstemming te bereiken, maar de verwachting is dat later dit jaar alsnog een akkoord zal worden bereikt. De EU kan haar langetermijnstrategie voor klimaat vervolgens begin 2020 indienen bij de VN.

De leden van de VVD-fractie hebben vernomen dat de Europese Commissie tot eind juni 2019 heeft om de aangeleverde Integrale nationale energie- en klimaatplannen (INEKs) per lidstaat te beoordelen. Deze leden vragen of Nederland reeds een reactie heeft ontvangen. Zo ja, kan de minister de reactie van de Commissie delen met de Kamer? Zo nee, kan Nederland naar verwachting nog een reactie ontvangen?

De Commissie heeft op 18 juni 2019 aanbevelingen uitgebracht. Hoewel aanbevelingen overeenkomstig artikel 288 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie (VWEU) niet bindend zijn, dienen de lidstaten alsnog rekening te houden met die aanbevelingen. Bij het opstellen van de definitieve versie van het INEK zullen deze aanbevelingen daarom worden meegenomen. Het totaalbeeld uit de INEKs van alle lidstaten moet invulling geven aan de ambities van de vijf dimensies van de Energie-Unie en de Europese 2030-doelen. Uit de Commissiemededeling blijkt dat het Europese CO₂-reductiedoel van ten minste 40% in 2030 binnen bereik is. Dat is positief nieuws. Met de totale inzet van alle INEKs bewegen de lidstaten in de richting van de Europese doelen voor het aandeel van hernieuwbare energie en voor energie-efficiëntie, maar zijn er nog niet helemaal. Wat betreft de Nederlandse plannen, die nog niet in detail alle maatregelen uit het ontwerp-Klimaatakkoord meenamen, beoordeelt de Commissie voor zowel het aandeel hernieuwbare energie als energie-efficiëntie onze bijdrage als voldoende. Daarnaast heeft de Commissie zich positief uitgesproken over de ambitieuze Nederlands emissiereductiedoelstelling van 49% voor 2030. Voor het niet-ETS doel is alleen bestaand beleid meegenomen, en nog geen gepland beleid, wat er in resulteert dat dit doel nog niet gehaald wordt.

De minister geeft aan dat de concept-INEKs laten zien dat de ambitie van de lidstaten om bij te dragen verschilt. Overwegende dat de INEKs een goed middel zijn om integraal voortgang op de EU-doelen te borgen, kan de minister deze verschillen toelichten?

Op de website van de Europese Commissie zijn alle concept INEKs die eind vorig jaar ingediend zijn gepubliceerd.¹ De lidstaten formuleren zelf hun bijdrage aan de Europese doelen voor 2030, uitgaande van hun eigen specifieke geografische en sociaal-economische situatie en het te voeren energie- en klimaatbeleid. In de eerste helft van dit jaar heeft de Commissie de concept INEKs beoordeeld, op basis waarvan zij nu met haar oordeel is gekomen. De Commissie toetst daarbij of alle INEKs samen voldoende zijn om de doelen op het terrein van broeikasgasemissies, hernieuwbare energie en energiebesparing in de EU als geheel te realiseren. Daarnaast gaat de Commissie in op de plannen per lidstaat. Het is aan de Commissie om te beoordelen of lidstaten voldoende doen.

De leden van de VVD fractie hebben kennisgenomen van de constatering van de Commissie dat sinds de inwerkingtreding van het Euratom-verdrag de besluitvormingsbepalingen op het gebied van kernenergie niet ingrijpend zijn gewijzigd en derhalve geactualiseerd moeten worden. Kan de minister toelichten op welke wijze deze besluitvormingsbepalingen geactualiseerd zouden moeten worden?

Sinds de inwerkingtreding van het Euratom-Verdrag eind jaren vijftig zijn de belangrijkste bepalingen wat betreft de democratische verantwoording en besluitvorming niet ingrijpend gewijzigd en dus niet geëvolueerd in de richting van een meer verenigd, sterker en democratische EU. De EC zal een groep van deskundigen op hoog niveau oprichten, die tot taak heeft de stand van zaken te beoordelen en ook na te gaan hoe op basis van het huidige Euratom-Verdrag de democratische verantwoordingsplicht en transparantie kan worden verbeterd. Ik heb geen bezwaren tegen het voorstel tot instellen van de deskundigengroep op hoog niveau.

De leden van de VVD fractie zijn blij met het uitgevoerde onderzoek van Navigant ten aanzien van het voorstel van de Europese Commissie voor een EU-langetermijnstrategie voor klimaat. Kan de minister aangeven of binnen dit onderzoek ook de rol van kernenergie voor het halen van het 2050 doel is geanalyseerd? Zo ja, kan de minister deze analyse toelichten? Zo nee, waarom niet?

In de langetermijnstrategie van de Europese Commissie worden zeven strategische bouwstenen uitgewerkt, waarop de EU zich moet richten om klimaatneutraliteit in 2050 te bereiken. De eerste bouwsteen betreft het maximaliseren van energie-efficiëntie, waarbij o.a. wordt ingegaan op het maximaliseren van elektrificatie van het energiegebruik, in combinatie met opwekking van deze elektriciteit middels hernieuwbare bronnen en/of kernenergie. Daarbij voorziet de Europese Commissie in de EU een aandeel van

¹ <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/governance-energy-union/national-energy-climate-plans>

circa 15% uit kernenergie in 2050, in de scenario's gericht op klimaatneutraliteit in 2050. De Europese Commissie duidt in de langetermijnstrategie dat ondanks hoge constructiekosten, publieke weerstand en vergrootte competitie van andere energiebronnen, kernenergie op globaal niveau een rol zal spelen in klimaatmitigatie (en geeft aan dat ook de IPCC dat verwacht).

Met betrekking tot de correctheid van de door de Europese Commissie gehanteerde berekening voor het aandeel kernenergie geeft Navigant in haar onderzoek (op basis van consultaties met experts) echter aan, dat de rol van kernenergie in de lange termijnstrategie van de Europese Commissie mogelijk is overschat, wegens onduidelijkheid over de gebruikte accounting-methode, die invloed heeft op de conversie van energiebronnen in primaire energie equivalenten. Voor de bijdrage van kernenergie aan de energiemix wordt doorgaans gerekend aan de hand van de gemiddelde procesefficiëntie van kernenergie, van 33%. Sommige methodes (zoals de IPCC-methode) rekenen echter met 100% efficiëntie voor kernenergie, waardoor het aandeel van kernenergie in de energiemix wordt overschat. Navigant duidt dat uit de langetermijnstrategie niet blijkt welke account-methode hierin is toegepast. Ongeacht de toegepaste accounting-methode, zal kernenergie een rol spelen in de Europese energiemix richting 2050.

Kan de minister toelichten of de mogelijkheid bestaat om net als bij het Nero-windpark in Roemenië, kernenergie uit een andere EU-lidstaat te laten meetellen voor hernieuwbare energiedoelstellingen? Kan de minister uitleggen waarom dit wel of niet mogelijk is?

Kernenergie kwalificeert volgens zowel de Europese wetgeving als nationale wetgeving niet als hernieuwbare energie. Ook kernenergie uit een andere EU-lidstaat kan daarom niet meetellen voor de hernieuwbare-energiedoelstellingen.

De leden van de VVD hebben vernomen dat uit onderzoek van Navigant blijkt dat een strategie van vooroplopen het risico van een verslechtering van de concurrentiepositie van met name de energie-intensieve industrie met zich mee kan brengen. Kan de minister aangeven op welke gepresenteerde scenario's van de Commissie deze conclusie betrekking heeft?

In de analyse omtrent de concurrentiepositie van de EU ten opzichte van de rest van de wereld, heeft Navigant zich gebaseerd op een scenario waarbij de EU zich richt op klimaatneutraliteit in 2050 (gericht op een 1,5°C-scenario) en de rest van de wereld op 72% broeikasgasreductie in 2050 richt (gericht op een 2°C-scenario). Dit strookt met scenario's die door het Joint Research Centre en Cambridge Econometrics ten behoeve van de lange termijn strategie zijn gemaakt.

In het algemeen kan worden gesteld dat de langetermijnstrategie van de Europese Commissie en het Navigant-onderzoek beperkte macro-economische effecten van de energie- en klimaattransitie tonen, met een bandbreedte van -1,3% tot +2,2% wijziging in BBP in 2050 ten opzichte van een basispad (dat geen rekening houdt met de gevolgen van het ontbreken van klimaatmitigatie).

Daarnaast wordt als gevolg van deze transitie voor de gehele EU-economie een toename in werkgelegenheid voorspeld, hetgeen bij de 1,5°C-scenario's 2,1 miljoen banen zou zijn.

Navigant geeft in haar onderzoek aan dat de EU met het ETS sinds 2005 ervaring heeft opgedaan met het adresseren van zorgen rondom potentiële verslechtering van de concurrentiepositie van energie-intensieve sectoren. Dat geschiedde o.a. via het uitgeven van gratis emissierechten. Tot op heden, geeft Navigant aan, tonen studies geen bewijs van zogenaamde *carbon leakage*, waarbij de productie in dergelijke sectoren naar buiten de EU verplaatst. De risico's van verschuiving van productie en investeringen naar andere delen van de wereld en daarmee met CO₂-weglek, kunnen worden gemitigeerd met gerichte inzet en verstandige vormgeving van beleidsinstrumenten. Daar zet dit kabinet zowel nationaal als Europees op in.

Vragen en opmerkingen van de leden van de CDA-fractie

De leden van de CDA-fractie lezen dat de concept-INEKs laten zien dat de ambitie van de lidstaten om bij te dragen verschilt. Deze leden vragen om aan te geven waar deze verschillen in zitten. Zij vragen op welk reductiepercentage van broeikasgassen in 2030 de verschillende concept-INEKs gericht zijn.

De concept INEKs als geheel zijn gericht op het bereiken van het 2030 doel van ten minste 40%, zoals nu is vastgelegd. De lidstaten formuleren zelf hun bijdrage aan de Europese doelen voor 2030, uitgaande van hun eigen specifieke geografische en sociaal-economische situatie en het te voeren energie- en klimaatbeleid, maar moeten minimaal voldoen aan de nationale broeikasgasdoelen zoals volgen uit de Effort Sharing Regulation.

De leden van de CDA-fractie willen weten wanneer duidelijk is of de verhoging naar 55 of 49% reductie in 2030 er wel of niet komt, en hoe het Europese besluitvormingsproces erop is ingericht dat de INEKs van de verschillende lidstaten kunnen worden aangepast aan een hogere doelstelling.

De EU-regeringsleiders zullen eerst een akkoord moeten bereiken op de EU-langetermijnstrategie voor klimaat (richting 2050), alvorens er zal worden gesproken over eventuele aanscherping van het 2030-doel. De inzet van Nederland is erop gericht dat de nieuwe Commissie, die in november aantreedt, hier zo snel mogelijk werk van gaat maken, zodat de EU uiterlijk eind 2020 een herziene klimaatbijdrage (NDC) kan indienen bij de VN. Vervolgens is het de inzet van Nederland dat de onderliggende EU-wetgeving, zoals het emissiehandelsysteem (ETS) en Effort Sharing Regulation (ESR) hierop kan worden aangepast en lidstaten hun INEK hiermee minimaal in lijn brengen. De Governance-verordening kent een 5-jaarlijkse herzieningscyclus voor de INEKs, maar lidstaten kunnen op elk gewenst moment hun plannen aanscherpen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie en de PvdD-fractie vragen hoe het staat met het vormen van een Europese kopgroep voor een CO₂-reductiedoelstelling van 55%.

De groep lidstaten die voorstander is van het aanscherpen van het EU-reductiedoel voor 2030 is gestaag groeiende. Dertien lidstaten hebben inmiddels publiekelijk verklaard dat zij willen dat de EU uiterlijk in 2020 een herziene klimaatbijdrage (NDC) indient. FIN, LUX en ZWE willen net als NL dat dit doel op 55% komt te liggen; de andere lidstaten hebben nog geen positie ingenomen ten aanzien van het gewenste ambitieniveau. Deze groep zet erop in om eerst overeenstemming te bereiken over klimaatneutraliteit in 2050, voordat een bredere discussie over het doel voor 2030 kan worden gevoerd.

Tevens vragen de leden van de D66-fractie wat de verwachting is van de toekomstige Europese Commissie op de klimaat- en energiedossiers, wat de verwachting is van het Finse voorzitterschap en welke, voor Nederland belangrijke onderwerpen verder gebracht kunnen worden.

Voor wat betreft klimaat zal het Finse voorzitterschap naar verwachting alles in het werk stellen om ervoor te zorgen dat de EU uiterlijk begin 2020 haar EU-langetermijnstrategie voor klimaat kan indienen. Zodra hierover een akkoord is bereikt, zal ook de discussie op gang komen over eventuele aanscherping van de EU-klimaatbijdrage voor 2030. De inzet van Nederland is erop gericht dat de nieuwe Commissie, die in november aantreedt, hier zo snel mogelijk werk van gaat maken, zodat de EU uiterlijk eind 2020 een herziene klimaatbijdrage (NDC) kan indienen bij de VN. Vervolgens zal de Commissie ook aan de slag moeten om deze hogere ambitie door te vertalen naar onderliggende wetgeving en beleidsinstrumenten.

Voor wat betreft Energiedossiers: het omvangrijke wetgevende pakket van de Energie Unie heeft de periode van de uitgaande Commissie (2014-2019) gekenmerkt. Er zijn Europese doelen vastgelegd voor CO₂-reductie, hernieuwbare energie en energie-efficiëntie, er is een nieuw governance systeem opgezet om de realisatie van deze doelen te waarborgen, en er is nieuwe wetgeving aangenomen voor leveringszekerheid van aardgas en voor een nieuw marktontwerp voor elektriciteit is afgerond. Medio 2020 zal de inkomende Europese Commissie naar verwachting herzieningen van de gasrichtlijn en de verordening publiceren, met als doel eenzelfde soort wijziging aan te brengen als met het nieuwe marktontwerp voor elektriciteit is voorzien. Er zal in deze herziening naar verwachting ook aandacht zijn voor de rol van groen gas en waterstof in het energiesysteem. Ook zal de Commissie eind dit jaar de definitieve klimaat- en energieplannen van de lidstaten ontvangen en analyseren. Dit zal belangrijke informatie opleveren over de haalbaarheid van de Europese doelen voor klimaat en energie en de noodzaak voor aanvullend beleid om het doel van klimaatneutraliteit op de lange termijn binnen bereik te houden. Het inkomende Finse Voorzitterschap zal tijdens de Energie en Milieuraad op 25 en 26 juni een presentatie geven over haar prioriteiten voor het komende half jaar. Wel is te verwachten dat de Finnen prioriteit geven aan de mededeling van de Commissie over de concept klimaat – en energieplannen, omdat ze dit al geagendeerd

hebben voor de raads werkgroep energie in juli. Dit zal vermoedelijk ook worden geagendeerd tijdens de formele energieraad van september 2019.

Welke andere Europese landen zijn van plan om gebruik te maken van het Joint Project Mechanism (JPM)?

In de Europese Unie zijn de afgelopen jaren vier projecten geweest die vallen onder het Joint Project Mechanism. Dit betreffen twee projecten voor de overdracht van hernieuwbare energie tussen Luxemburg enerzijds en Estland en Litouwen anderzijds. Daarnaast is er een zonne-energieproject tussen Duitsland en Denemarken ontwikkeld waarin de landen hun nationale subsidiesystemen gedeeltelijk voor elkaar hebben opengesteld. Tot slot hebben Zweden en Noorwegen een project gelanceerd voor gezamenlijke certificering. Het is mij op dit moment onbekend of andere Europese lidstaten van plan zijn om gebruik te maken van het Joint Project Mechanism.

Deze leden lezen dat en marge van de Energieraad gesproken zal worden over INEKs en buurlanden. Deze leden vragen de minister hoe de INEKs van de andere Europese lidstaten beoordeeld zijn door de Commissie en of met deze plannen de doelen uit het Klimaatakkoord dichterbij komen. Kan de minister de reactie van de Europese Commissie op het voorlopige INEK van Nederland met de Kamer delen?

De Commissiemededeling is openbaar toegankelijk.² De aanbevelingen van de Commissie op het Nederlandse INEK zullen worden verwerkt en verantwoord in de definitieve versie van het INEK. In het definitieve INEK zullen de uitkomsten van het Klimaatakkoord worden verwerkt. Het definitieve INEK wordt in de tweede helft van 2019 aan de Tweede Kamer voorgelegd. Uiterlijk 31 december 2019 moet het definitieve INEK bij de Europese Commissie worden ingediend.

Vragen en opmerkingen van de leden van de GroenLinks-fractie

De leden van de GroenLinks-fractie delen de mening van de minister dat een CO₂-minimumprijs op EU-niveau een prioriteit van Nederland moet zijn. Kan de minister toelichten op welke wijze hij zich gaat inzetten om andere landen van het belang van een CO₂-minimumprijs te overtuigen?

Nederland heeft zich in de onderhandelingen over de Raadsconclusies ervoor ingezet een verwijzing naar het belang van de introductie van een CO₂-minimumprijs op te nemen. Hiervoor ontbrak echter steun bij een meerderheid van de lidstaten. Daarnaast heeft Nederland in aanloop naar de bijeenkomst van de Europese Raad op 9 mei jl. in beleidspapers over de prioriteiten van de Europese Unie in de periode 2019-2024 ook het belang van de introductie van een CO₂-minimumprijs in het ETS benadrukt (bijlage bij Kamerstuk 21501-20, vergaderjaar 2018-2019). Parallel hieraan heb ik in meerdere bilaterale gesprekken die ik in het afgelopen jaar heb gevoerd met mijn Duitse ambtscollega een pleidooi voor de introductie van een CO₂-minimumprijs gehouden. Gelet op de verwevenheid van de Nederlandse en Duitse elektriciteitsmarkt is het in termen van CO₂-reductie en leveringszekerheid namelijk belangrijk dat Duitsland

² <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/governance-energy-union/national-energy-climate-plans>

meedoet aan de introductie ervan. Tenslotte tracht Nederland de verkenning van voor- en nadelen van een CO₂-minimumprijs een rol te geven in de voorgenomen verdieping van de samenwerking op de Integrale nationale energie- en klimaatplannen (INEKs) in Pentalateraal elektriciteitsforum.

Ten tweede hebben de leden van de GroenLinks-fractie een aantal vragen over de INEKs. In de geannoteerde agenda wordt over de Nederlandse inzet alleen gesproken over "het belang om lange termijn zekerheid te bieden in het energie- en klimaatbeleid". Kan de minister toelichten wat hij hier concreet mee bedoelt? Daarnaast begrijpen deze leden dat de mate van ambitie in de INEKs enorm verschilt van lidstaat tot lidstaat. Deze leden vinden dit zeer zorgelijk aangezien het van groot belang is dat iedere lidstaat zich voldoende inzet om de Europese 2030-doelstellingen te behalen. Gaat de minister hier aandacht voor vragen tijdens de Energieraad?

De INEKs bevatten informatie over het energie- en klimaatbeleid van de respectievelijke EU-lidstaten over de periode 2021-2030. Door het vastgelegde format zijn INEKs een handig middel om de doelstellingen en maatregelen met elkaar te vergelijken. Op deze manier bieden de INEKs zowel overheden als investeerders zekerheid en voorspelbaarheid van beleid voor deze periode. De Commissie heeft op 18 juni 2019 aanbevelingen met betrekking tot de concept INEKs uitgebracht. Uit de Commissiemededeling blijkt dat het Europese CO₂-reductiedoel van ten minste 40% in 2030 binnen bereik is. Met de totale inzet van alle INEKs bewegen de lidstaten in de richting van de Europese doelen voor het aandeel van hernieuwbare energie en voor energie-efficiëntie, maar zijn er nog niet helemaal. Nederland zet zich in voor een ambitieus klimaatbeleid en draagt dit in zowel bilaterale overleggen als in de Energieraad uit.

Ten derde hebben de leden van de GroenLinks-fractie enkele vragen over de strategische langetermijnvisie van de Europese Commissie op een klimaatneutrale economie. Het onderzoek dat de minister hiernaar heeft laten uitvoeren door Navigant toont aan dat de scenario's haalbaar zijn, maar dat er nog wel enkele onzekerheden bestaan. Navigant stelt onder andere dat de ontwikkeling van een circulaire economie een cruciale randvoorwaarde is en dat de wijze waarop een aandeel duurzame energie groter dan 70% in het energienetwerk kan worden geïntegreerd onzeker is. Gaat de minister deze onzekerheden tijdens de Energieraad aankaarten? Hoe gaat de minister ervoor zorgen dat er meer aandacht komt voor deze onzekerheden in de EU-langetermijnstrategie?

De door Navigant gesignaleerde onzekerheden zijn relevant en dienen ook te worden geadresseerd. In de verdere uitwerking van de langetermijnstrategie, die na besluitvorming in de Europese Raad over de doelstelling van klimaatneutraliteit naar verwachting in 2020 gereed kan zijn, zal Nederland hier aandacht voor vragen. De Energieraad heeft in een eerder stadium al uitgebreid over de ontwerp lange termijnstrategie gesproken en zal hier nu niet in detail op ingaan.

De leden van de GroenLinks-fractie lezen verder dat Navigant concludeert dat ambitieuzere vroegtijdige actie door middel van tussendoelen in 2030 en 2040 zou betekenen dat er een meer kosteneffectief pad naar klimaatneutraliteit zou komen

in 2050. Deze leden zijn blij met de Nederlandse inzet om het EU 2030-doel te verhogen naar 55% emissiereductie, maar lezen niets over een Nederlandse inzet voor een 2040-doel, ondanks de conclusie van Navigant en ondanks de eigen conclusie dat "minder ambitieuze tussendoelen tot effect hebben dat er een hogere cumulatieve emissie plaatsvindt". Is de minister gelet op het voorgaande bereid om tijdens de Energieraad ook te pleiten voor een ambitieus 2040-doel?

Voor het aanscherpen van de EU-klimaatambitie is het cruciaal dat er eerst overeenstemming komt over het tijdsplan voor het bereiken van klimaatneutraliteit. Wat Nederland betreft moet de EU uiterlijk in 2050 klimaatneutraal zijn. Vervolgens zal dit doel moeten worden doorvertaald naar een ambitieus en kosteneffectief tussendoel voor 2030, waarna de onderliggende wet- en regelgeving hierop moet worden aangepast. Een pleidooi voor een 2040-doel is nu niet aan de orde.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen zich af hoe het staat met de implementatie van de recent aangenomen Gasrichtlijn. Welk parlementaire besluitvorming komt er hieromtrent nog aan, vragen deze leden?

De gewijzigde gasrichtlijn is op 23 mei gepubliceerd. De implementatietermijn is 9 maanden. Inmiddels wordt de gewijzigde gasrichtlijn meegenomen in een implementatiepakket van EU-regelgeving met nog een aantal Europese verordeningen: de elektriciteitsmarktverordening, de Acer-verordening, de risicoparaatheid verordening en de verordening gasleveringszekerheid. Het is de verwachting dat dit pakket van EU-regelgeving in de zomer bij de Raad van State ligt en na de zomer ter behandeling aan uw Kamer wordt gestuurd.

Kan de minister tevens een toelichting geven over de dreiging van de Verenigde Staten met sancties voor bedrijven die betrokken zijn bij Nord Stream 2? Hoe reëel acht de minister deze dreiging?

Het kabinet heeft kennisgenomen van de mogelijkheid van additionele Amerikaanse sancties tegen Rusland met extraterritoriale werking. Naast sancties gericht op bedrijven betrokken bij de Nord Stream 2 gaspijpleiding wordt in de VS een discussie gevoerd over bredere sancties die vooral zijn gericht op de financiële en energiesectoren van Rusland. Deze kunnen eveneens een impact hebben op EU-lidstaten en bedrijven uit de EU. Het kabinet wil niet vooruitlopen op de uitkomsten van de discussie in de VS, maar acht de onevenredige gevolgen van bestaande en mogelijke nieuwe sancties voor het bedrijfsleven in Nederland en andere EU-lidstaten onwenselijk. Het kabinet is hierover in nauw contact met de EU, diverse landen en het bedrijfsleven en blijft actief zijn zorgen bij de VS onder de aandacht brengen.

De leden van de GroenLinks-fractie hebben kennisgenomen van de nieuwe route voor Nord Stream 2 die Denemarken onderzoekt. Hoeveel vertraging zou dit mogelijk op kunnen leveren voor Nord Stream 2? Kan de minister toelichten waarom Denemarken deze extra stap heeft ondernomen?

De Nord Stream 2 pijpleiding loopt door de territoriale wateren en/of exclusieve economische zones van een aantal lidstaten, waaronder Denemarken. Van elk van deze landen moet een vergunning komen. Inmiddels zijn Finland, Zweden en Duitsland akkoord. Denemarken heeft nog geen vergunning uitgegeven en een alternatief traject, waarvoor lichtere vergunningseisen gelden, wordt onderzocht. Het eerdere Deense uitstel was al voorzien door de verkiezingen in Denemarken van eerder in juni 2019. Nu de verkiezingen hebben plaatsgevonden is het de verwachting dat de vergunning binnenkort wordt afgegeven.

Deze leden vragen hoe het staat met de technische maatregelen die door de Commissie genomen worden om gas niet alleen van oost naar west van ook van west naar oost kan stromen. Over welke landen in het oosten gaat dit allemaal? Wanneer zijn deze maatregelen volledig geïmplementeerd?

De technische maatregelen om 'reverse flow' van oost naar west en van west naar oost mogelijk te maken worden genomen door de lidstaten in samenwerking met hun transmissiesysteembeheerders. Deze maatregelen zijn onder meer het gevolg van de verstoring van de gaslevering van januari 2009. Sindsdien is onder meer op basis van Verordening (EU) 2009/915³ en met steun vanuit het programma voor de trans-Europese energie-infrastructuur en de daaraan gekoppelde Connecting Europe Facility flink geïnvesteerd in de aanleg van deze reverse flow. Daarmee kan gas vanuit het westen onder meer stromen naar Polen, Tsjechië, Slowakije, Roemenië en ook naar Oekraïne.

De leden van de GroenLinks-fractie vragen tot slot hoeveel potentiële gasleveranciers Nederland en de EU voldoende achten om de doelstelling van een onafhankelijke energievoorziening te garanderen en aan welke eisen deze potentiële gasleveranciers moeten voldoen.

Door de Europese energie-toezichthouders is het zogenaamde Gas Target Model opgesteld waarin criteria zijn geformuleerd om te bepalen of lidstaten over een goed functionerende gasmarkt beschikken. Daarbij wordt onder meer gekeken naar het aantal aanvoerroutes c.q. bronnen van gas, waarbij het criterium is dat een lidstaat over tenminste drie aanvoerroutes/bronnen moet beschikken. Daaraan worden geen verdere eisen gesteld anders dan dat het onverhoopt wegvallen van de grootste aanvoerroute c.q. bron moet kunnen worden opgevangen.

Om dit te realiseren is in de EU hard gewerkt om er in ieder geval voor te zorgen dat lidstaten niet van één bron afhankelijk zijn. Dit betreft onder meer technische maatregelen om gas zowel van oost naar west als van west naar oost te laten stromen. Bovendien vindt er de laatste tijd steeds meer aanvoer van vloeibaar gas (LNG) plaats en zijn er meer plannen voor de bouw van LNG-terminals in Europa. Dit past ook in het beleid van diversificatie van gasimportbronnen waar ik uw Kamer recentelijk over berichtte.⁴ In Nederland uit zich dit bijvoorbeeld door een hogere bezettingsgraad van de GATE LNG terminal in Rotterdam. Binnen de hele

³ Verordening (EG) Nr. 715/2009 betreffende de voorwaarden voor de toegang tot aardgastransmissienetten en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1775/2005

⁴ Kamerbrief 20 mei 2019 betreffende Motie van Ojik en Sjoerdsma over diversificatie van import van gas,

EU geldt nu dat alleen Hongarije nog voor 100 procent afhankelijk is van Rusland en dat alle andere lidstaten ten minste 2 bronnen hebben.

Vragen en opmerkingen van de leden van de SP-fractie

De leden van de SP-fractie zijn verheugd te lezen dat het kabinet voor beslissingsbevoegdheid is over eigen fiscale regelgeving. Vraag hierbij is wel hoe de minister zal voorkomen dat het Europees Parlement alsnog verandert van raadgevend naar medebeslissend orgaan.

De leden van de SP-fractie vragen op welke wijze de minister kenbaar gaat maken dat afstappen van besluitvorming bij unanimiteit wat betreft Nederland onbespreekbaar is. Wordt de reactie daarop ook teruggekoppeld aan de Kamer?

Op 15 januari jl. heeft de Europese Commissie ook een mededeling uitgevaardigd over de wijziging van de wijze van besluitvorming bij belastingzaken naar gekwalificeerde meerderheid. Het kabinet heeft in het BNC-fiche aangegeven zeer kritisch te staan tegenover besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid bij fiscale dossiers.⁵ In de Ecofin-Raad van 12 februari jl. is deze mededeling besproken door de lidstaten. Na afloop is hiervan een verslag gestuurd aan uw Kamer.⁶ Nederland heeft tijdens deze Ecofin-Raad aangegeven zeer kritisch te staan tegenover besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid bij fiscale dossiers. Naast Nederland hebben ook veel andere lidstaten aangegeven geen voorstander te zijn van besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid bij fiscale dossiers. Om de wijze van besluitvorming bij fiscale dossiers voor zowel de Raad als het Europees Parlement te kunnen wijzigen dient de Europese Raad daar een unaniem voorstel voor te doen (op basis van de zogenoemde 'passerelle'-bepalingen). Vervolgens mag geen van de nationale parlementen hier bezwaar tegen hebben. Gezien het beperkte enthousiasme van de lidstaten voor het wijzigen van de wijze van besluitvorming bij fiscale dossiers naar besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid, is het niet voor de hand liggend dat op korte termijn een voorstel wordt gedaan door de Europese Raad. Nederland zal hier in de Europese Raad in ieder geval niet mee instemmen.

De Europese Commissie stelt dat sociale rechtvaardigheid belangrijk is binnen het hervormen van de energiebelasting, zo lezen deze leden. Het kabinet deelt de mening dat samenwerking hierop belangrijk is. Bij deze leden roept dit de vraag op hoe sociale rechtvaardigheid gewaarborgd wordt in alle lidstaten wanneer de Europese Unie besluit over te gaan op besluitvorming met gekwalificeerde meerderheid. Kan de minister toelichting geven op de uitspraak "Nederland deelt de mening van de Commissie dat er op deelterreinen goede redenen kunnen zijn om af te stappen van unanimiteit"?

⁵ Kamerstuk 22112, nr. 2772.

⁶ Kamerstuk 21 501-07, nr. 1579.

Het is allereerst aan lidstaten zelf de rechtvaardigheid van hun fiscale stelsels te bewaken en te bevorderen. Samenwerking bijvoorbeeld via het uitwisselen van *best practices* tussen lidstaten kan hieraan bijdragen. Nederland onderschrijft niet het argument van de Commissie dat het streven naar sociale rechtvaardigheid van energiebelasting een reden is om over te stappen op besluitvorming bij gekwalificeerde meerderheid. De positieve en negatieve grensoverschrijdende effecten van sociaal beleid maken coördinatie wel wenselijk.

Met de laatst aangehaalde uitspraak wil het kabinet duidelijk maken dat, buiten fiscale dossiers, het opportuun kan zijn om de wijze van besluitvorming nader te beoordelen. Een voorbeeld is de in het BNC-fiche behandelde besluitvorming rondom het Euratom-Verdrag, waarvoor een deskundigengroep op hoog niveau wordt ingesteld.

Ook vragen de leden van de SP-fractie om een toelichting op de inzet van het kabinet waarbij efficiëntere besluitvorming op specifieke dossiers voor klimaat en energie niet opweegt tegen het risico dat Nederland kan lopen in de toekomst op andere fiscale dossiers.

Onder verwijzing naar de beantwoording van de eerste vragen van de SP, is het kabinet derhalve van mening dat voor besluitvorming over fiscale onderwerpen de beslissingsbevoegdheid op nationaal niveau essentieel en fundamenteel van aard is. Tevens geeft het kabinet nogmaals ter overweging dat unanimititeit de besluitvorming niet in de weg hoeft te staan. Dit blijkt uit de diverse voorstellen die de afgelopen jaren unaniem zijn aangenomen op het terrein van de directe en indirecte belastingen.

Vragen en opmerkingen van de leden van de PvdD-fractie

Gaat de minister tijdens de Energieraad op 25 juni 2019 in op de gebrekkige Nederlandse inspanningen ten opzichte van het Urgenda-doel in 2020? Zo nee, waarom niet?

Het kabinet werkt op dit moment aanvullende maatregelen uit die kunnen worden ingezet voor het Urgenda-vonnis. Daarbij wordt onder andere gekeken naar uitvoerbaarheid, de kosten van de maatregel, eventuele weglekeffecten en draagvlak. Vanwege de sterke onderlinge samenhang met het Klimaatakkoord wil het kabinet ook dat besluitvorming hierover in samenhang plaatsvindt. Het kabinet streeft er naar om op korte termijn een maatregelenpakket te presenteren. Ik kan daarop niet vooruitlopen, en zal dus niet in de Energieraad ingaan op de inspanningen van het kabinet m.b.t. Urgenda.

Dat de sterk afgezwakte Klimaatwet problematisch is, wordt zelfs onderschreven door de minister wanneer hij schrijft dat "het volgen van een minder ambitieus reductiepad dan gepresenteerd in EU langetermijnstrategie, de haalbaarheid van klimaatneutraliteit in 2050 in gevaar kan brengen. Bovendien hebben minder ambitieuze tussendoelen tot effect dat er een hogere cumulatieve emissie plaatsvindt, die later moet worden gecompenseerd. Ook is latere actie uiteindelijk duurder dan vroegtijdige emissiereductie". Erkent de minister dat het Nederlandse

klimaatbeleid tot nu toe in schril contrast staat met deze uitgangspunten? Zo nee, waarom niet?

Navigant omschrijft dat het volgen van een minder ambitieus reductiepad dan gepresenteerd in EU langetermijnstrategie, de haalbaarheid van klimaatneutraliteit in 2050 in gevaar kan brengen. Het kabinet zet juist in op het verhogen van de ambitie voor 2030, naar een 55% emissiereductie in de EU. Tevens werkt Nederland al via het klimaatakkoord aan 49% reductie in Nederland in 2030 en doet daarmee al meer dan wat de EU van haar verlangt. De Europese Commissie gaat er bij haar scenario's vanuit dat er pas na 2030 additioneel beleid wordt gevoerd, terwijl het kabinet dus verder gaat. Daarmee is de kabinetsinzet op klimaatbeleid in lijn met de bevindingen van Navigant.

Voorts toont het Navigant-rapport dat de langetermijnstrategie van de Europese Commissie in grote lijnen overeenkomt met het Nederlandse klimaatbeleid en het ontwerpklimaatakkoord.

De leden van de Partij voor de Dieren-fractie zijn van mening dat de zogenaamde voortrekkersrol van Nederland momenteel nogal magertjes uitpakt. Concrete klimaatactie wordt immers al jarenlang uitgesteld en afgeschoven op toekomstige generaties. Ziet de minister ook een spanningsveld tussen enerzijds de ambitieuze uitspraken op het internationale toneel en anderzijds het achterblijvende en ontoereikende Nederlandse klimaatbeleid? Zo nee, waarom niet? Wat is momenteel de status van de zogenaamde 'kopgroep' in Europa? Erkent de minister dat de tijd ontbreekt om nog langer te wachten met concrete klimaatactie? Zo nee, waarom niet? Erkent de minister dat Nederland, als een van de meest vervuilende landen ter wereld, juist het goede voorbeeld zou moeten nemen door, in lijn met het Parijsakkoord en de urgentie van de klimaatcrisis, zelf zijn eigen doelen maximaal op te hogen? Zo nee, waarom niet?

De inzet van het kabinet is er consequent op gericht om de EU-klimaatambitie aan te scherpen in lijn met het 1,5-gradendoel uit het Parijsakkoord, gericht op klimaatneutraliteit in 2050. Tegelijkertijd zijn we in Nederland hard aan de slag om onze eigen ambities voor 2030 hiermee in lijn te brengen, middels het toewerken naar een Klimaatakkoord. Daarin gaan we met een doel van 49% voor 2030 verder dan wat de EU nu van ons verlangt. Het kabinet wacht dus niet af, maar neemt actief de leiding om concrete klimaatactie in gang te zetten, zowel in Nederland als in Europa, en geeft daarbij zelf het goede voorbeeld. Ik herken mij derhalve niet in de tegenstellingen die worden geschetst door de PvdD-fractie.

Voor de status van de kopgroep verwijs ik u naar mijn antwoorden op de vragen van de leden van de fractie van D66.